

ESPAL, FESTA I NOVA ETNICITAT

A BARCELONA

MANUEL DELGADO

Es més que evident que es troba en fase de concreció un ambient projectat a fer de la capital catalana un model d'urbanitat que no solament s'imposi, com ja ho fa, a una població i un territori —l'Àrea Metropolitana, aquest ministat del qual Pasqual Maragall seria el president— molt més amplis que aquells que teòricament li pertoca d'administrar, sinó que pretén irrompre com a alternativa als patrons de convivència organitzada actualment en vigor tant a Catalunya com a l'estat espanyol.

La base ideològica d'aquest propòsit recupera la concepció de Barcelona que posaren en circulació a principis de segle, des de perspectives distintes però complementàries, Joan Maragall i Eugeni d'Ors. El plantejament comú era, com és sabut, el d'una noció de Catalunya que trobés l'arrel de la seva identitat no en singularitats històriques o en tradicions compartides, sinó en una determinada idea de civilitat de la qual Barcelona seria cristallització potencial. La Barcelona neoaenosa i geomètrica d'Eugeni d'Ors —una figura que, gens casualment, tanta admiració despertava en Oriol Bohigas—, juntament amb la Barcelona caòtica i consensua-

da de Joan Maragall, ahora ordenada i irracional, desbocada i lògica.

Però per a fer de Barcelona una autèntica ciutat-pàtria calia quelcom més que un discurs intel·lectual ple de premonicions. Era necessari de superar la manca d'una veritable autoconsciència urbana, d'un *amor cívic* capaç de donar consistència sociohumana vertebrada al que no podia resultar, sense tal requisit, altra cosa que una pura entelèquia. Ho deia amb clariïdència Joan Maragall en les paraules amb què tancava el seu famós article de 1909 *Ah! Barcelona...*: «Aquí hi hagué potser una gran població; però per cert que mai hi ha hagut un poble.»

La identitat com a estructura

Ni *llar* ni *pàtria* ni *poble* no són substàncies o matèries, sinó la manera com anomenem les conseqüències sentimentals de relacions d'ordre simbòlic, associables a aquella categoria de la qual tan sovint es parla darrerament: *la identitat*. Perquè les persones parlin de certs indrets com de la seva *llar* o de la seva *pàtria* i de determinades comunitats com del seu poble, cal que siguin resultat d'una configuració significativa, d'un camp semàntic fet de representacions susceptibles de dotar l'experiència del món d'aquells que empara d'una guia lògica que els orienti i que tingui la virtut de fer cara a aquests perills, que sempre aguiten a l'esperit humà, que són la incertesa i l'absència de sentit. Però, sobretot, el que importa és que aquest conjunt d'engranatges simbòlics que suporten i fan practicable la identitat sigui prou eloqüent per a desencadenar una determinada emoció: aquella que, a l'antípoda de la solitud, fa sentir que hom no acaba en si mateix.

La identitat és una estructura, per molt que sentimentalment sovint se'n presenti sota l'aspecte d'una essència. El *nosaltres* únic i homogeni en el temps i en l'espai en els quals tothom es considera d'alguna manera integrat resulta d'una massa connectada d'institucions, de rituals, de mites etc., i és aquesta condició que les identitats tenen de nusos de connexions —i no menys de descon-

nexions, per descomptat— el que fa apassionant atendre com es mouen, com muden llurs continguts o llurs vehicles de significació, o com moren o agonitzen, no poques vegades absorbides o anorreades per altres identitats. Però el que resulta particularment excitant, i constitueix un privilegi d'accedir-hi, és ser testimoni de la seva generació, sobretot quan es produeix sota la forma característica de les noves etnicitats, ja no nodrides com fins ara del sentiment d'identitat sorgit de vincles de parentiu, religiosos, idiomàtics o de territorialitat, sinó de paral·lelenguatges persistents, de posades en escena i d'ordits comunicacionals compartits.

L'espai celebrat

Deixant de banda la qüestió concreta de l'escapoliment dels casos infraestructurals i dels exudats en forma de marginalitat que no s'han aconseguit exiliar, l'objectiu que la dotació simbòlica de la nova Barcelona ha assumit és el de cercar un *community spirit*, una personalitat exempta precàriament existent fins ara en una urbanitat caracteritzada per la dispersió social, la plurietnicitat i la compartimentació provocada per l'agregat de barris singularitzats, i en gran mesura autosegregats d'un centre afeblit i quasi imperceptible, que havien anat formant per al·lució l'actual conglomerat físic i humà de la ciutat.

La producció de significats en què consisteix en gran part la política urbanística a Barcelona sembla orientada a demostrar com el medi ambient ciutadà pot ser manipulat per a fer-ne argument i reforç simbòlic d'una determinada ideologia d'identitat, fins a cert punt artificialment afavorida des d'instàncies polítiques. L'estreta aliança entre polítics i arquitectes de la qual la Barcelona de Maragall-Bohigas és escenari ve a il·lustrar formidablement el caire funcional i institucional dels segons com a instruments de formació d'un ambient humà adequat als interessos dels primers, un quadro que, en el cas català, és prefigurat per l'atenció demostrada pels dissenyadors urbans lleials al poder municipal per les relacions entre identitat i arquitectura a Catalunya: el noucentisme,

el modernisme o la irrupció de l'utopisme cerdanià com a opció específicament barcelonina.

Hi ha pocs exemples més clars d'un projecte a gran escala de generació d'espais prostètics, desplegats amb la finalitat de fer de suport adaptatiu a realitats noves, la qual cosa implica que la Barcelona d'ara podria ser compresa com una mena de laboratori on es pot veure maquetant-se tot un mostrari de com s'instauren les relacions entre *ideologia* i *lloc*, i de la manera com l'entorn dissenyat es pot convertir en sostenidor d'una estructura motivacional i en un guiatge per a l'acció.

La ciutat ha abandonat la seva fase d'expansió per encetar-ne una altra de reconstrucció; una reconstrucció que, per la seva obsessió per la textualització i per la conformació controlada de mapes mentals, podem designar com eminentment semiotitzant. El destí d'aquestes realitzacions reconfiguradores és dotar l'usuari semiàntic de la ciutat d'esquemes imaginatius per mitjà d'una organització del medi urbà predisposada a ser percebuda i avaluada d'acord amb determinades expectatives ara per ara hegemòniques. La voluntat de produir identitat no pren cap cura de dissimular-se i explicita la seva finalitat d'assolir una «homogeneïtat quantitativa i qualitativa de la ciutat [...] subratllant la representació unitària de la ciutat en els mateixos sediments històrics» (Bohigas, *Reconstrucció de Barcelona*, p. 30). Els recursos que es posen en marxa per fer eficient aquesta metaforització territorial —i, com veurem, també temporal— adopten un estil fonamentalment pedagògic, en el sentit de pensat per fer aprendre al ciutadà, indicant-li el que ha de ser mirat i com ha de ser mirat. Aquesta intenció de convertir l'*urbanita* en alguna cosa semblant a un escolar medioambiental perpetu es formalitza mitjançant produccions litúrgiques que pal·lien, per la via ornamental, les possibles manques de legitimitat simbòlica.

I el més interessant és que aquesta tasca pedagògica basada en l'organització significativa de l'espai i la seva celebració s'explicita encara més en l'activisme municipal, especialment en dos dominis. L'un és el d'això que és presentat com a *rehabilitació*, destinada a la redempció de l'espai i a l'esponjament clarificador d'un paisatge

considerat massa brut i atapeït. El fi reconegut d'aquesta purificació del territori és el de generar identitat, car del que es tracta és d'assolir «la recuperació de la dignitat formal que ajuda a millorar la consciència col·lectiva» (*ibidem*, p. 20). L'altre àmbit de semantització és el de les monumentalitzacions. Bohigas mateix estableix que «monumentalitzar la ciutat vol dir organitzar-la de manera que se subratllin els signes de la identitat col·lectiva, en la qual es recolza la consciència urbana» (*ibidem*, p. 148).

Aquesta voluntat pedagògica i de reforçament de la identitat és una de les peces fonamentals de la política de ritualització de l'espai i la vida urbana en què es troba entestat l'Ajuntament barceloní. En general, més amplemment, la direcció que pren l'ordenació simbòlica del medi ambient urbà a Barcelona en la darrera dècada cerca de fer minvar el llinar de soroll semiàntic i funciona, com tota ritualització, de cara a desmentir l'excés d'informació que una ciutat sempre genera, molt més si és una urbs com Barcelona, extremament sobrecondicionada i escenari de mutacions constants, factors que s'afegeixen a l'exuberància perceptiva a què sempre ha tendit la tradició vernacular de les ciutats mediterrànies. Aquesta intenció d'esquematisar i fer diàfana al màxim els índexs cognitius i de col·locar els resultats d'aquesta reducció en un codi elemental al servei de focalitzacions d'identitat apareix clarament inspirada en Kevin Lynch, tan influent entre els nostres prínceps-arquitectes:

«En parlar del sentit d'un assentament, em refereixo a la claredat amb què es pot percebre o identificar, i a la facilitat amb què els seus elements es poden relacionar amb altres esdeveniments i llocs en una representació coherent del temps i de l'espai, i que aquesta representació es pugui connectar amb conceptes i valors no espacials» (p. 108).

En aquesta tasca enfebrida de metaforització territorial destinada a proveir de sentiments d'identitat barcelonina és ostensible que tenen un paper fonamental les operacions de dramatització espacial que ha fet arrelar la política urbanística municipal, sobretot pel que fa a la hipervaloració del testimoni arqueològic. Aquest darrer aspecte implica una certa concessió a les formulacions d'iden-

titat diguem-ne tradicionals, que cerquen fonts de legitimització en un passat històric més o menys adaptat, del qual es procura fer proliferar les evocacions. És evident que la nova etnicitat barcelonina no ha renunciat als programes essencialistes —amb formes adaptades als axiomes estètics del postmodernisme, és cert—, recolzats en la invocació constant d'un pretèrit del qual l'ara es mostra com a perllongament alhora que projecció. Aquest recórrer a les essències morfològiques i a estructures mostrades com a transcendents queda reflectit en la multiplicació d'allò que és conegut com a *llocs de memòria*, tan demostradament útils per a l'habitabilitat intel·lectual de canvis vertiginosos i desfiguradors, tant culturals, com tecnològics i topogràfics.

Aquesta activitat mnemotètica, d'altra banda tan inherent al ritual que instiga la política monumentalitzadora municipal, presenta plasmacions en l'autèntica dèria per preservar, no solament edificis suposadament proveïdors d'una identitat espacial —la polèmica sobre la plaça de toros de les Arenes en seria una mostra—, sinó en la protecció primer de restes fabrils i en la seva conversió després en veritables capelles de la memòria col·lectiva, sobretot de xemeneies, ruïnes industrials, que són inserides, molt sovint fins i tot presidint-los, en els nous paisatges arquitectònics —moltes de les hipnòtiques *places dures*, per exemple— amb què els dissenyadors de la Barcelona actual s'han guanyat el seu prestigi internacional.

El destí d'aquest tipus d'estructuracions significants de l'espai és conservar, enaltint-los, determinats elements idiosincràtics del lloc: una pràctica prou selectiva per a no impedir la destrucció d'àmbits emblemàtics de la Barceloneta o del desballestament d'una part sensible de la Rambla. Dreçant indrets interessats a constituir-se en autèntics altars a un no poques vegades impostat ahir comú, es promociona i es posa en circulació el capital emotiu que representen certs punts per als veïns, a base de subratllar la seva funció de ritualitzadors —o, el que és igual, de sacramentalitzadors— de l'espai. La missió de tal tasca senyalitzadora no és altra que la d'institucionalitzar certs aspectes de la memòria urbana i procurar la conversió de llocs identificables en llocs identificadors.

El temps celebrat

La ritualització urbana de l'espai es completa amb una ritualització del temps, que cerca de constituir-se igualment en font de recursos simbòlico-cohesionadors. Si l'arquitectura i el disseny conformen un escenari predisposat per a inspirar, orientar i emmarcar les produccions d'identitat ciutadanes, la festivalització generalitzada que les autoritats municipals barcelonines afavoreixen sistemàticament és necessari situar-la en aquest mateix procés que fa de Barcelona, en conjunt, un banc de proves on experimentar els efectes i les possibilitats de la teatrocràcia moderna. Totes dues accions confirmen la ciutat de Barcelona com a capital inqüestionable del neobarroc, amb la recuperació de tot aquell tarannà, socialment estèril, que durant els segles XVII i XVIII va resultar tan propens a conrear en arquitectura els efectes realistes i teatrals, on l'ús funcional dels materials era sacrificat a les exigències de l'aparença, i on l'ostentació i l'aparatositat festives merceïen un lloc nodal entre les formes de sociabilitat. Davant l'espectacle de milers de ciutadans bocabadats contemplant les grans exhibicions pirotècniques que tenen lloc per les festes de la Mercè, possem per cas, és fàcil reconèixer una reedició d'aquella grandiloqüència buida i laudatòria dels focs artificials de les festes barroques.

El *happening* permanent en què ha acabat transformada la ciutat de Barcelona significa aquest triomf de la pompositat rococó. Certament, el frenesí absolut que representaren els fastos olímpics és el punt culminant d'aquesta festivalització total de la vida urbana, però hi hauria una infinitat d'exemples menors no pas menys significatius d'ocupació alhora tumultuosa i ordenada de l'espai públic, instruïts des de dalt perquè els ressorts festius renovin les seves qualitats com a generadors d'adhesió grupal. Un Ajuntament que ha elaborat unes normatives rigoroses per impedir —i dissoldre expeditivament en cas de desobediència— les manifestacions reivindicatives que tallin el trànsit tanca els carrers per desenes de causes festives, siguin xocolatades, revetlles o curses populars. Li correspon, a més, el mèrit d'haver-se tret de la mànega, i fins i

tot exportar amb notable èxit, festes amb *look tradicional*, com és el cas ara dels corre-focs, o fins d'altres, de no menys originals, on s'expressa esplèndidament la metàstasi festival i la carnavalitització de l'espai urbà, com passa amb l'anyal gimcana de cotxes disfressats.

Barcelona: el naixement d'una nació

No podria mostrar-se'ns més palès el fracàs dels pronòstics woberians sobre el desencantament del món i el desenvolupament i l'auge de les formes de conducta conductiva col·lectiva —sovint políticament patrocinades— basades en la fascinació i la irracionalitat. La revenja del ritual en la societat tardocapitalista sembla haver trobat en la ciutat de Barcelona un escenari perfecte per a esdevenir indiscutible, i és així amb una meta que sembla no menys clara: la de construir les bases escenogràfiques, cognitives i emocionals d'una identitat emergent.

És això el que fa doblement interessant el cas barceloní per a l'estudiós de la imaginació social. D'una banda ens situa al davant del que anomenaríem sense equivocar-nos el naixement d'una nació, és a dir d'una entitat col·lectiva amb un repertori simbòlic compartit i eficaç per a desencadenar sensacions de pertinença i que, a més, implica un projecte polític. Paral·lelament, l'aparició del barceloní com a singularitat es ve a desplegar com una completa col·lecció del tipus d'estratègies que permeten que es conformin avui les noves identitats, els paràmetres estètics que constel·len —tan deutors en el cas del creixent narcisisme barceloní del llenguatge publicitari—, els mecanismes generatius que les animen i les fan viables, i la xarxa, en fi, d'articulacions, confluències i disjuncions que es configuren per donar a llum la consciència d'ell mateix d'un ésser col·lectiu. En definitiva, podem dir que Barcelona s'ha convertit en un observatori immillorable on esguardar i analitzar els termes en què una identitat floreix, s'organitza i es comença a interioritzar sentimentalment en aquells qui són destinats a esdevenir llurs actors.

Nota bibliogràfica

El lector interessat en el tema de l'article pot consultar els següents treballs: Oriol Bohigas, *Reconstrucció de Barcelona* (Barcelona, Edicions 62, 1985); Antonio Bonet Correa, *Fiesta, poder y arquitectura* (Madrid, Akal, 1990); Manuel Delgado, *La festa a Catalunya avui* (Barcelona, Barcanova, 1992); Kevin Lynch, *A Theory of Good City Form* (Cambridge, MIT, 1981); Joan Maragall, *Elogi de la paraula i altres assaigs* (Barcelona, Edicions 62 / La Caixa, 1978); Eugeni d'Ors, *Glosari* (Barcelona, Edicions 62 / La Caixa, 1982); Helio Piñón, *Nacionalisme i modernitat en l'arquitectura catalana contemporània* (Barcelona, Edicions 62, 1980); Eugenio Trias, *El pensamiento cívico de Joan Maragall* (Barcelona, Península, 1984), i *La Catalunya ciutat i altres assaigs* (Barcelona, L'Avenç, 1984).